

ПРІОРИТЕТ ЛЮДИНИ ЯК ХАРАКТЕРНА ОСОБЛИВІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Олена Уваркіна

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Анотація:

Розкриваються дослідження ідей людиномірності вітчизняної освіти в історії української філософсько-педагогічної думки, що постає сенсожиттєвою основою пріоритетів сучасної української національної системи освіти. Процес реалізації людиномірних систем навчання й виховання передбачає теоретичну реконструкцію гуманістичного потенціалу філософської думки попередників, зокрема тих напрацювань, що розкривають суть людського в людині. Висвітлено людиномірний, людиноцентричний зміст української філософії кордоцентризму, що був представлений «філософією серця» Г. Сковороди, духовною філософією П. Юркевича, педагогічною антропологією К. Ушинського, ідеями загальнолюдської освіти М. Пирогова, С. Русової, виховного ідеалу Г. Ващенко та ін.

Уваркіна Елена. Приоритет человека как характерная особенность украинской национальной системы образования: историко-философский контекст

Раскрываются исследования идеи человекомерности отечественного образования в истории украинской философско-педагогической мысли, которая предстает смысложизненной основой приоритетов современной украинской национальной системы образования. Процесс реализации человекомерных систем обучения и воспитания предусматривает теоретическую реконструкцию гуманистического потенциала философской мысли предшественников, в частности тех наработок, которые раскрывают суть человеческого в человеке. Освещено человекомерное, человекоцентрическое содержание украинской философии кордоцентризма, представленной «философией сердца» Г. Сковороды, духовной философией П. Юркевича, педагогической антропологией К. Ушинского, идеями общечеловеческой образования Н. Пирогова, С. Русовой, воспитательного идеала Г. Ващенко и др.

Uvarkina Olena. The priority of a humane as characteristic peculiarity of ukrainian national system of education: historical and philosophical context

The article discloses the concepts of a national education human – like systems in the history of Ukrainian philosophical and pedagogical idea, which is considered to be the notional priority of modern Ukrainian national educational system. The process of human-like systems realization in education suggests theoretical reconstruction of humanistic potential precursors philosophical idea, namely those which reveal the essence of human in a personality. The author analyzes human-like and human-centered content of Ukrainian philosophy of cordia-centralism, which was represented by “the heart philosophy” of G. Skovoroda, mental philosophy of P. Yurkevich, pedagogical anthropology of K. Ushinskiy, ideas of universal education of M. Pirogov, S. Rusova, educational ideals of G. Vashchenko and others.

Ключові слова:

людиномірність, системи освіти, філософія кордоцентризму, духовна філософія, педагогічна антропологія, виховний ідеал.

человекомерность, система образования, философия кордоцентризма, духовная философия, педагогическая антропология, воспитательный идеал.

human-likeness, systems of education, cordia-centralism philosophy, mental philosophy, pedagogical anthropology, educational ideal.

Сучасна українська освіта надає молоді глибокі та різнобічні знання про людину і світ, які висвітлюють проблеми антропогенезу, соціологічні, соціокультурні, історичні, духовні, етнонаціональні виміри особистості, її правову культуру й перспективи індивідуального та суспільного поступу.

Визначальною особливістю української національної системи освіти, що впливає з усієї її історично-культурної традиції, є пріоритет людини як наскрізний принцип, що повинен застосовуватися й бути первинним пріоритетом на будь-якому рівні освітньо-системного функціонування. Людиноцентричний принцип освіти, що формувався впродовж усієї історії формування традицій української національно-народної освіти, сьогодні потребує не просто розвитку, а й відродження у зв'язку з тривалим перебуванням у межах радянської системи освіти, переобтяженої ідеологічно-номенклатурними елементами та змістами. Людинотворчість повинна стати головним принципом національної системи освіти, що дасть їй можливість якнайповніше виявляти потенціал українського народу, а також виводити рівень самої

освіти на змістовно-методичні рівні, притаманні європейському освітньому просторові.

Окрім того, врахування пріоритетності людини у процесі та змісті навчально-виховного процесу є необхідним елементом введення дитини й молоді людини в сучасну суспільно-аксіологічну матрицю, їх соціалізації на принципах ціннісного самовизначення та творчого саморозвитку, що також визначено однією з головних цілей функціонування національної системи освіти.

У центрі українського світовідчуження завжди знаходиться людина. І наявність в українській філософії такої важливої характерологічної риси, як людиноцентризм, підтверджується філософсько-педагогічною спадщиною, яка безперечно пов'язується з іменем філософа-просвітника Г. Сковороди, – він перший у вітчизняній педагогіці обстоював думку про важливість шанобливого ставлення до почуттів дитини, її стосунків зі світом, її справ. Тим самим мислитель наголошував на необхідності гуманного ставлення до дитини як особи із власним внутрішнім світом, з яким учителю потрібно рахуватися, й допомагати їй

знайти дорогу до щастя. Таке піклування про учня з боку вчителя можливе за умови наявності в нього гуманних рис характеру, найголовнішими з яких просвітитель вважає любов і повагу до особистості учня. Його метою було виховати мислячу, чуйну, освічену, працелюбну людину зі світлим розумом і гарячими почуттями, здатну віддано служити своєму народові. Прищеплення високих моральних рис учням Г. Сковорода вважав найважливішим обов'язком учителя, а добропорядність, чесність, служіння добру – провідними рисами у стосунках учителя з учнями. Він засуджує авторитаризм у педагогіці та стверджує демократичні принципи у взаємовідносинах учителя й учнів [1].

Принципи народної педагогіки протиставлені у працях Г. Сковорода великосвітському вихованню. На думку мислителя, «воспитание и убогим нужно есть». Навчати людину треба того, до чого в неї природний нахил. Саме народна педагогіка вчить не пригнічувати волі людини, а дати їй можливість виявити свої природні здібності. Разом з тим, народна мудрість засуджує тих людей, що не прислухаються до вихователів, уникають чесної праці, живуть за рахунок інших: «Нема ліса без вовка, а села без лихого чоловіка»; «Гадюка хоч не вкусить, то засичить»; «Скільки вовка не годуй, а він у ліс дивиться». Йдучи за народними традиціями, Г. Сковорода на перше місце ставить роль батьків у вихованні дітей.

Отож можна стверджувати, що «філософія серця» Г. Сковорода ще до появи праць фундаторів педагогічної антропології XIX ст. сформувала методологічну стратегію гуманізму й поваги до особистості, визнання самобутності людини та унікальності її внутрішнього світу, первинності відносно кожної «прикладної» реальності. Філософію освіти Г. Сковорода можна ідентифікувати як синтез антропологом світоглядного рівня, що стверджують природне прагнення людини до діалогічності, толерантності, шляхетності та інтелігентності, «сродної праці», гармонізації відносин із природою як родових ознак *Homo sapiens*, які не є дарованими кимось, окрім природи людини [2].

Кордоцентричні традиції вітчизняного типу філософування у XIX ст. були перейняті й творчо розвинені П. Юркевичем. На його думку, пошук істини й добра не може обмежуватися лише зусиллями пізнавальної діяльності розуму. Здійснення добра можливе як акт щирої душі, щирого серця. Саме серце постає центром морального життя людини, є вихідним пунктом усього доброго та злого у словах, думках і вчинках людей [3].

Особистість педагога посідає особливе місце в педагогічних працях П. Юркевича, адже саме на вчителя покладається місія «створити в душі вихованця прекрасну республіку, де керує мудрість і

панує справедливість». Реалізація такої високої мети, на думку мислителя, передбачає низку серйозних вимог до людини, котра буде здійснювати навчання й виховання дітей. Учителю має володіти міцними знаннями з тих предметів, що викладає, використовувати у своїй праці надбання психології та педагогічної науки. Тільки за умови наукової розробки своїх завдань учитель «зрозуміє належним чином велич свого звання. Наука закарбовує свої вимоги величчю істини, вона дає можливість нам зрозуміти завдання виховання як справу високу і святую» [4]. Звичайно, вчитель має весь час оновлювати знання й не відставати від прогресу людства, тому священний обов'язок його – постійно турбуватися про самоосвіту.

Почуття любові відводиться особливе, визначальне місце в педагогічних та філософських працях П. Юркевича. Воно охоплює й любов до ближнього, і любов до Бога. Саме на любові мають ґрунтуватися виховання та навчання учнів. Щоб володіти такою любов'ю, учитель повинен мати серце, яке здійснило великий життєвий процес очищення й укріплення. Тільки такому серцю властива ця любов, що бачить і виховує в дітях власну людяність, чистий образ богоподібної людини, а не знаряддя егоїзму батьків, суспільства, держави. Тільки за умови наявності любові в серці педагога можливе емпатичне ставлення до особистості учня. Любов учителя й вихователя до дитини завжди відгукнеться повагою та любов'ю в серці учнів. Учителю, на переконання П. Юркевича, повинен ставитися до дітей як рідна мати: бути ласкавим у спілкуванні, радіти разом з дитиною її успіхам і сумувати, коли дитині погано. У нього має бути максимально розвинена така моральна риса, як терпіння – під час проведення уроків, а також під час спілкування з дітьми в позаурочний час.

У педагогічних працях П. Юркевич вимагав від учителя здійснювати індивідуальний підхід у навчальному процесі та у вихованні. Найголовнішою умовою індивідуалізації навчально-виховного процесу є вивчення природи учня. Це вивчення має бути ретельним й усебічним, щоб не вважати добре в дитині злим, а досконале – недосконалим. П. Юркевич закликав учителів спостерігати й вивчати учнів у процесі їхньої навчальної та ігрової діяльності. Педагогу необхідно «то заохочувати, то вгамовувати душевні пориви, то зосереджувати вихованця, то розважати його, то зігрівати, то охолоджувати його серце, і тільки безпосереднє знайомство з індивідуальними властивостями вихованців може керувати ним у цьому випадку» [4].

Отже, формування «педагогічної матриці» у працях П. Юркевича визначається низкою вимог до педагога, а саме:

- обов'язкове оволодіння педагогічною майстерністю;
- досконале володіння навчальним матеріалом і постійна самоовіта;
- ставлення до педагогічної діяльності як до покликання;
- терпіння у роботі з дітьми;
- любов з емпатичним ставленням до дитини як основа всього навчально-виховного процесу;
- глибоке вивчення педагогом індивідуальних особливостей дитини й урахування їх у своїй роботі.

У вітчизняній педагогічній науці ХІХ ст. культурі взаємовідносин учителя й учнів значну увагу приділяв також К. Ушинський. Видатний педагог звертався до вчителя із закликом вивчати учнів, рахуватися з їхніми природними задатками й віковими особливостями, будувати взаєностосунки з ними на гуманістичних засадах. Він переконливо доводив, що у моральному розвитку молодого покоління не можна нав'язувати переконань; такі переконання слід вносити в душу дитини, не здійснюючи над нею насильства. Виховання учнів за К. Ушинським жодною мірою не передбачало використання фізичних покарань. Єдине, що допускалося в цьому напрямі, – це профілактична робота: зауваження, зниження оцінки тощо, але без насильства, знущання або приниження, які виховують лицеміра, боягуза, раба, призводять до нещирості взаєностосунків учителя та учнів. Щирість взаємовідносин забезпечується довірою між учителями та учнями, відсутністю страху в останніх. Здоровий глузд і гуманність мають переважати у навчально-виховному процесі.

К. Ушинський наголошує: не сприяють щирості взаємовідносин між учителями та учнями стосунки, побудовані на матеріальному заохоченні, які врешті-решт призводять до нездорової психологічної ситуації, коли учні починають ставитися до своїх обов'язків або вимірювати сумлінно виконані ними доручення з меркантильних позицій і сприймати вчителя лише як джерело задоволення власних амбіцій, а не добропорядну, чуйну, інтелігентну людину. Тому великий педагог вважає єдино доцільною таку нагороду, як моральне заохочення. Він засуджує тих учителів, котрі нехтують цією формою морального спонукання. Отже, у стосунках між учителями й учнями, – зауважує видатний педагог, – має панувати мудрість, яку випромінює вчитель і яка відлунує в душах дітей, повертаючись із вдячністю дитячих сердець до нього [1].

К. Ушинський характеризує вчителя як людину, котра повинна бути гарним вихователем і впливати своїм викладанням не тільки на збагачення розуму знаннями, а й на розвиток усіх розумових та моральних сил вихованця. У праці

«Педагогічна антропологія» К. Ушинський розробляє систему питань підготовки педагога до діяльності, процесу педагогічної діяльності, вимог до рис особистості педагога як професіонала. При цьому у підготовці педагога найважливішими характеристиками є:

- усвідомлення ролі педагога в навчанні й вихованні людини;
- удосконалення навчання як знання та ідеї;
- пізнання законів людського розвитку майбутнім педагогом;
- глибоке вивчення педагогом педагогічної теорії;
- вдосконалення педагогічної майстерності на основі педагогічної теорії;
- найстаранніше вивчення фізичної й духовної природи людини;
- вивчення педагогічної практики, історії різних педагогічних заходів та вироблення на їх основі чіткої позитивної мети виховання [5].

Ідеї загальнолюдської освіти тісно пов'язані з іменем М. Пирогова. Притаманна М. Пирогову гуманістична ціннісна орієнтація педагогічних поглядів дала змогу вченому відкинути будь-які корисні, меркантильні цілі освіти і твердити, що головною метою виховання й освіти є формування людини як особистості, гармонійний розвиток усіх здібностей і талантів дітей, створення умов для різнобічного розвитку особистості учня, виховання в нього почуття власної гідності та утвердження самоповаги; формування моральних переконань, волі, почуття громадської відповідальності й усвідомлення необхідності самовиховання [6]. Реалізація такої мети з необхідністю передбачала глибоке освоєння гуманістичного потенціалу людини, тих цінностей, які становлять суть людського в людині.

«Загальнолюдська освіта» в широкому розумінні – це філософський підхід, ідея освіти й виховання людини в усіх її проявах, що передбачає розвиток людини в її природній, раціональній і духовній сутності через цілеспрямований педагогічний вплив, що охоплює фізичне виховання, турботу про фізичне здоров'я учня, «розумну» освіченість, моральне, громадянське та релігійне виховання. «Загальнолюдська освіта» у вузькому розумінні – це така освіта людини, що спрямована на розвиток фізичних, розумових та духовно-моральних здібностей, дає можливість людині усвідомлено й умотивовано робити свій життєвий, професійний та громадянський вибір, спираючись на знання, певний життєвий досвід та сформовані переконання, а також на основі самовиховання. Слід зазначити, що в такому розумінні концепція «загальнолюдської освіти» наближається до сучасного поняття «гуманітаризація освіти й виховання» [7].

Справжня людина, у розумінні М. Пирогова, – це освічена людина-громадянин, в якій наукові знання, почуття громадського обов'язку поєднуються з релігійними віруваннями, з релігійно-християнською мораллю. Це перелома людина, яка втілює в собі кращі риси свого народу та загальнолюдські риси, громадянин своєї Вітчизни, високоосвічена та всебічно розвинена людська особистість, яка постійно вдосконалюється. Досягнення такого ідеалу, зазначає М. Пирогов, не є легким, але можливе для кожного. Свій ідеал людини педагог висловив так: «...будь людиною! Не шукай нічого іншого, як бути людиною у справжньому значенні цього слова!» Школа має готувати освічених, морально стійких, чесних людей, здатних боротися із суспільними вадами та особистими недоліками.

Яскрава риса М. Пирогова як педагога – це виключна організованість, продуманість, плановість, послідовність у пізнанні, вихованні молодого покоління, підготовці кадрів. М. Пирогов високо оцінював такі методи, як розповідь і пояснення викладача, бесіду, самостійні роботи учнів, особливо їхні твори, спостереження над життям природи. Педагог наголошує: головне для вчителя – зуміти викласти свій предмет саме так, щоб учень його засвоїв [8].

Подібний підхід до освіти притаманний і відомій просвітниці українського народу С. Русовій. Центральною ланкою педагогічної концепції, створеної С. Русовою, є дитина, особистість з її природними нахилами, здібностями, талантами, потребами, прагненнями тощо. Кожному вчителю, вихователю потрібно враховувати відмінності між дітьми й пристосовувати процес навчання та виховання, який має набути індивідуального спрямування до особистості учня. С. Русова була переконана: мета виховання полягає в тому, щоб «виробити людину із широким розумінням своїх громадянських обов'язків, з незалежним, високорозвинутим розумом, братерським почуттям до всіх людей, людину, здатну до роботи, таку людину, яка ніде, ні за яких обставин не загине морально і фізично й проведе в життя свою незалежну думку» [9].

Просвітниця розуміє мораль як систему принципів, поглядів, уявлень, норм, правил і оцінок, що регулюють поведінку людей; як одну з форм суспільної свідомості. Вона зазначає, що мораль пронизує всі сфери людського життя й спрямовує поведінку особистості з погляду добра і зла, справедливості та несправедливості, гуманізму або його антиподу. Тому моральне виховання С. Русова розглядає як цілісний процес, спрямований на формування в дітей моральних уявлень, моральних почуттів і моральної поведінки. Зміст, фактори, шляхи, методи формування цих моральних категорій вона досить повно проаналізувала

на прикладі дошкільнят і молодших школярів, вважаючи дошкільний вік основою, ґрунтом морального виховання, на якому закладаються підвалини майбутньої дорослої людини – її особистої моралі, її громадянського значення. У роздумах про те, яким має бути моральне виховання, С. Русова доходить висновку, що його метою є формування людини в найкращому значенні цього слова: з максимально розвиненими позитивними здібностями й зведеними до мінімуму негативними нахилами, – людини правдивої, мужньої, справедливої.

Розвиток національних кордоцентричних традицій пов'язаний і з ідеями демократичної педагогіки Г. Ващенка. Визначальною, на думку Г. Ващенка, є роль педагога у формуванні особистості. Найважливішою вимогою, що висувається до вихователів, є любов до дітей. Ця любов є стимулом до праці над собою. Невід'ємною умовою соціалізації людини є також товариство інших людей. Г. Ващенко зазначає, що для повноти виховного процесу мають існувати міцні зв'язки між школою та родиною, а також між школою, родиною, виховними молодіжними організаціями, які можуть справляти великий додатковий вплив на виховання волі, характеру й почуття патріотизму. Школа, дитячі й молодіжні організації відіграють, на думку педагога, значну роль у соціалізації людини. Так, завданням молодіжної організації є насамперед розвиток у молоді винахідливості та творчості, що сприятиме у процесах адаптації, інтеграції та реалізації особистості у суспільстві.

Окрім усіх названих факторів, необхідною умовою соціалізації Г. Ващенко вважає прагнення до самовдосконалення. Всі риси характеру – мужність, рішучість, працездатність – не даються людині від природи, а постають наслідком наполегливої роботи людини над собою. Критерієм самовиховання є розуміння людиною мети життя.

Учений зазначає, що свідоме ставлення до речей приходить до людини тоді, коли у неї є певний життєвий досвід. Виховання волі здійснюється впродовж усього життя й починається з народження. Найкращими методами та способами формування характеру є, на думку Г. Ващенка, виховання й самовиховання. Учений зазначає, що людина може й повинна працювати над собою в умовах щоденного життя. Передусім це різні форми співдії та співжиття з іншими людьми. Тут можлива підтримка та ворожнеча, допомога й перешкоди, симпатія й антипатія. У таких різноманітних, складних обставинах людина передусім пізнає інших людей з їх добрими та злими властивостями та привчається відповідно до цього діяти. Разом із тим вона краще пізнає й саму себе зі своїми позитивними й негативними рисами. Це дає людині доброї волі можливість попрацювати над

собою, переборювати свої негативні риси, що ускладнюють наше життя. Гармонійність характеру є наслідком праці над собою, розумінням людиною мети життя. Кожна особистість ставить перед собою певну мету, якої прагне досягти у майбутньому. На яскравих прикладах педагог доводить, що у двох різних людей з різною поставленою метою розвиваються неоднакові властивості характеру. Г. Ващенко переконаний, що формувати гармонійний і героїчний характер потрібно на історичних прикладах, які виховують у людини патріотизм, принциповість, мужність, фізичну силу, витривалість [10].

В основу виховання української молоді Г. Ващенко ставить загальнолюдські й національні цінності, виплекані народом упродовж віків. До них належать моральний закон творення добра й боротьби зі злом, пошук правди, побудова справедливого ладу, заснованого на плеканні любові й краси. Ці загальнолюдські цінності, на думку педагога, впливають із такого джерела як християнство. Його вчення про безсмертність людської душі дає спрямування людській чинності й визначає абсолютну мету життя людини. Водночас людина як соціальна істота приходить у світ і проживає у спільноті, котра має свої особливості,

звичаї, свій спосіб життя, свій національний характер, свою, творену віками, національну культуру. Побудований на цій основі світогляд людини, як вважає Г. Ващенко, веде її на шлях служіння подвійній високій меті: Богові та своїй нації. Це і є, на думку Г. Ващенко, вищою метою соціального виховання. Слід зазначити, що педагогічні погляди Г. Ващенко формувалися на основі філософських позицій Г. Сковороди, полум'яного слова Т. Шевченка, творчого осмислення ідей К. Ушинського, якого він глибоко шанував, розвивав його ідеї народності, поділяв думки щодо вирішального значення у вихованні рідної мови.

Отже, підкреслимо, що, незважаючи на історично-культурну зумовленість пріоритетності людини як характерної особливості української національної системи освіти, сучасна педагогічно-наукова спільнота нашої країни має докладати якомога більших зусиль з метою підтримки й розвитку гуманізаційної складової освіти в її загальнолюдському, навчально-виховному, науковому, методичному вимірах. Плідне та регулярне використання гуманістичного потенціалу нашої освіти, з її глибинними людиноцентричними традиціями, має бути однією з ключових основ її трансформаційних та модернізаційних перетворень.

Список використаних джерел

1. Червонецкий В. В. Гуманізація взаємовідносин учителів і учнів в історії вітчизняної педагогічної думки з найдавніших часів до кінця XIX століття [Текст] / В. В. Червонецкий, С. С. Червонецька, В. О. Белов // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. — 2011. — № 12 (223). — Ч. II. — С. 156—168.
2. Троїцька Т. С. Українська філософська антропологія як теоретико-методологічна основа професійної підготовки педагога: дис. ... д. філос. н.: 09.00.10 / Т. С. Троїцька; Інститут вищої освіти НАПН. — К., 2007. — 450 с.
3. Горський В. С. Історія української філософії [Текст]: курс лекцій / В. С. Горський. — К.: Наукова думка, 1997. — 288 с.
4. Твердохліб Т. С. Вимоги до особистості вчителя в педагогічній спадщині П. Д. Юркевича [Електронний ресурс] / Т. С. Твердохліб. — Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2010_7/files/PD710_50.pdf. (20.04.13)
5. Грама Г. П. Розвиток професійної освіти у контексті «Педагогічної антропології» К. Д. Ушинського і сучасності [Текст] / Г. П. Грама // Наукові праці ДонНТУ. Серія: педагогіка, психологія і соціологія. — 2010. — Вип. 8. — С. 61—64.
6. Падун Н. О. М. І. Пирогов про загальнолюдське виховання [Електронний ресурс] / Н. О. Падун. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzsp/2009_5/statti/42.html (20.04.13)
7. Горчакова О. А. Гуманістична спрямованість педагогічних поглядів М. І. Пирогова [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / О. А. Горчакова; Харківський державний педаго-

References

1. Chervonets'kyi, V. V., Chervonets'ka, S. S., & Belov V. O. (2011). Humanization of relations of teachers and pupils in the history of home educational mind with the oldest watch of by the end XIX age. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka*, 12 (223), 156-168. [in Ukrainian]
2. Troits'ka T. S. (2007). *Ukrainian philosophical anthropology as theoretiko- methodological basis of the professional training of teacher*. Thesis Submitted in Partial Fulfillments of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy: 09.00.10. Kiev. [in Ukrainian]
3. Horskyi, V.S. (1997). *Hystory of Ukrainian Philosophy: lections*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
4. Tverdokhlib, T. S. (2013). *Demands to the teacher's personality in educational bequest of P.D. Iurkevich*. Retrieved from: www.nbu.gov.ua/portal/Sots_Gum/Pfto/2010_7/files/PD710_50.pdf. [in Ukrainian]
5. Hrama, H. P. (2010). The development of professional education in the context of Educational anthropology of K. D. Ushynskiy and nowadays. *Naukovi pratsi DonNTU. Seriya: pedahohika, psykholohiya i sotsiolohiya*, 8, 61-64. [in Ukrainian]
6. Padun N. O. (2013). M.I. Pirogov about common to all mankind upbringing. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/Sots_Gum/Nzsp/2009_5/statti/42.html. [in Ukrainian]
7. Horchakova, O. A. (2000). *The humanistic directivity of educational views of M. I. Pirogov*. Abstract of Thesis Submitted in Partial Fulfillments of the Requirements for the Degree of Doctor of Pedagogical Science: 13.00.01. Kharkiv. [in Ukrainian]

- гічний університет ім. Г. С. Сковороди. — Харків, 2000. — 20 с.
8. Антошук К. Ф. Людиновимірний предмет науки [Текст] / К. Ф. Антошук // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. — Серія: Педагогіка. — 2010. — № 5. — С. 300—310.
 9. Барліт О. О. Науково-педагогічна спадщина С. Русової як приклад комплексного вивчення проблеми етико-естетичного виховання дітей [Електронний ресурс] / О. О. Барліт. — Режим доступу:
www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2010_7/files/PD710_02.pdf. — Назва з екрану (20.04.13)
 10. Головчук С. Ю. Виховання волі і характеру молоді у педагогічній спадщині Г. Ващенко [Текст] / С. Ю. Головчук // Педагогічний альманах. — 2011. — Вип. 9. — С. 245—248.
 8. Antoshchuk, K. F. (2010). Humanliking as the subject of science. *Naukovyy visnyk Melitopol's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Bohdana Khmel'nyts'koho. Seriya: Pedahohika*, 5, 300-310. [in Ukrainian]
 9. Barlit, O.O. *Scientific-Educational bequest of S. Rusova as instance of the complex study of problem of the ethics and aesthetic upbringing of children*. Retrived from:
www.nbu.gov.ua/portal/Sots_Gum/Pfto/2010_7/files/PD710_02.pdf. [in Ukrainian]
 10. Holovchuk, S.Yu. (2011). Upbringing of bullock and character of youth in educational bequest of G. Vashchenko. *Pedahohichnyy al'manakh*, 9, 245-248. [in Ukrainian]

Відомості про автора:
Уваркіна Олена Василівна

uvarkina@rambler.ru

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, м. Київ,
01601, Україна
doi:10.7905/vers.v0i2.588

Надійшла до редакції: 18.03.2013 р.

Прийнята до друку: 19.03.2013 р.